

NIEZNANI SĄSIEDZI. OD EUROPY PO AZJĘ

Tak blisko, a tak daleko! Co wiemy o naszych wschodnich sąsiadach? Obszar byłego Związku Radzieckiego to nie tylko Rosja. W wyniku rozpadu ZSRR w 1991 roku powstało 15 niepodległych państw. Różnią się one między sobą historią, kulturą, językiem, wielkością terytorium, liczbą mieszkańców, ustrojem, położeniem. Są wśród nich kraje w większości muzułmańskie, katolickie, prawosławne i protestanckie. Takie, w których większość mieszkańców mówi którymś z języków słowiańskich, bałtyckich, ugrofińskich, tureckich lub innych. W niektórych możemy wspinać się na wysokie góry, pływać w ciepłym morzu, zobaczyć rozległe stepy i pustynie. Podczas zajęć poznamy specyfikę różnych krajów powstałych (często ponownie) po rozpadzie Związku Radzieckiego. Omówimy ich różnorodność i skonfrontujemy nasze wyobrażenia z rzeczywistością, skupiając się przede wszystkim na Gruzji.

Cele:

- poszerzenie wiedzy o ZSRR i krajach go tworzących;
- podkreślenie zróżnicowania wewnętrznego krajów tworzących ZSRR;
- przybliżenie współczesnego dziedzictwa związanego z historią i kulturą ZSRR;
- przybliżenie turystyki sentymentalnej;
- zwiększenie wiedzy o antropologii jako dyscyplinie naukowej oferującej wiedzę pozwalającą na głębsze zrozumienie poszczególnych regionów świata.

ZADANIE PIERWSZE

GDZIE JEST EUROPA WSCHODNIA?

Poproś uczestników_czki o zaznaczenie na mapie politycznej Europy (załącznik nr 1) granicy pomiędzy Europą Wschodnią a Zachodnią. Podsumuj wyniki tego zadania.

Komentarz dla osoby prowadzącej:

W czasie podsumowania zwróć uwagę na różnice w odpowiedziach uczestników_czek. Podkreśl, że podział Europy na Wschodnią i Zachodnią jest różnie definiowany i nie ma prostej odpowiedzi na to pytanie. Podział zależy m.in. od tego, jak dane kraje chcą być postrzegane i jakie mają aspiracje, ale także od tego jak dana instytucja definiuje czynniki wyróżniające wschód i zachód. Na przykład według podziału używanego przez Wydział Statystyczny ONZ w skład Europy Wschodniej wchodzi: Białoruś, Bułgaria, Czechy, Mołdawia, Polska, Rumunia, Rosja, Słowacja, Ukraina, Węgry. Z kolei według Grupy Ekspertów ONZ ds. Nazw Geograficznych, wchodzącej w skład Wydziału Statystycznego Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ, do

ok. 10 minut

praca
w 3–4-osobowych
grupach, burza
mózgów

prezentacja
(slajd nr 2 i nr 3)

załącznik nr 1:
Gdzie jest Europa
Wschodnia?

flamaster/długopis
dla każdej grupy

sekcji „Europa Wschodnia oraz Azja Północna i Środkowa” zaliczają się przedstawiciele następujących państw europejskich: Białoruś, Bułgaria, Rosja i Ukraina (poza tym jeszcze państwa azjatyckie: Armenia, Azerbejdżan, Mongolia, Uzbekistan i Kirgistan). Warto zaznaczyć, że zakwalifikowanie konkretnych państw lub obszarów do danego regionu ma na celu ułatwienie badań statystycznych i nie jest wyrazem uznania przez Organizację Narodów Zjednoczonych przynależności politycznej lub innej danego państwa lub obszaru. Inne instytucje definiują Europę Wschodnią w jeszcze inny sposób. Amerykańska Centralna Agencja Wywiadowcza (CIA) w swoim corocznym raporcie The World Factbook do krajów Europy Wschodniej zalicza: Białoruś, Estonię, Litwę, Łotwę, Mołdawię i Ukrainę. Natomiast do krajów Europy Południowo-Wschodniej CIA zalicza: Albanię, Bułgarię, Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Czarnogórę, Serbię, Macedonię Północną, Rumunię, Turcję (która jednocześnie zaliczana jest do Azji Południowo-Zachodniej). Rosja zaklasyfikowana jest jako państwo transkontynentalne.

Europa Wschodnia według podziału stworzonego przez historyka Feliksa Konecznego należy do bizantyjsko-prawosławnego (bizantyjsko-słowiańskiego) kręgu kulturowego. Zalicza się do niej następujące państwa: Rosję, Białoruś, Ukrainę i Mołdawię. Z kolei według mapy głównych cywilizacji Samuela P. Huntingtona, twórcy pojęcia „zderzenie cywilizacji”, cywilizacja bizantyjsko-prawosławna obejmuje Rosję, Białoruś, Ukrainę, Mołdawię, Rumunię, Bułgarię, Serbię, Macedonię Północną, Czarnogórę i Grecję. Z kolei podczas zimnej wojny termin „Europa Wschodnia” określał te państwa Europy, które pozostały pod wpływem Związku Radzieckiego lub przynależały do tzw. bloku wschodniego (np. kraje bałtyckie czy Polska). Jak widać, podział Europy na wschód i zachód, a nawet centrum (istnieje również pojęcie Europy Środkowej czy Centralnej, które jest również trudne do definicji) jest uznaniowy i zależy przede wszystkim od przyjętych kryteriów.

ZADANIE DRUGIE

OD EUROPY PO AZJĘ, CZYLI KRAJE BYŁEGO ZSRR

10 minut

praca w
3–4-osobowych
grupach, burza
mózgów

prezentacja
(slajdy nr 4-5)

kartki i długopisy
dla każdej grupy

Celem zadania jest wprowadzenie grupy w tematykę spotkania oraz uwspólnienie wiedzy o temacie przewodnim – krajach byłego ZSRR. Na początku zapytaj uczestników_czki, co oznacza skrót ZSRR. Następnie podziel uczestników_czki na 3–4-osobowe grupy i poproś ich o wypisanie jak największej liczby krajów, które kiedyś wchodziły w skład ZSRR. Daj na to grupom 5 minut. Możesz wyświetlić grupie mapę republik wchodzących w skład Związku Radzieckiego ze slajdu nr 4. Po upływie tego czasu poproś po kolei każdą z grup o odczytanie swoich typów i wspólnie na bieżąco sprawdzajcie na forum, czy odpowiedzi są prawidłowe. Które państwa pojawiały się najczęściej? Czy były jakieś pomyłki, a jeśli tak, to jakie? Z czego

wynikały? Jako podsumowanie pokaż listę niepodległych krajów, które powstały po rozpadzie ZSRR (slajd 5).

Komentarz dla osoby prowadzącej:

Często gdy myślimy o krajach byłego ZSRR, przychodzą nam do głowy głównie kraje europejskie, bliższe nam geograficznie. Ten obszar – obejmujący kraje poradzieckie – czasem określany jest też mianem Europy Wschodniej. Jednak państwa, które po-

wstały po rozpadzie ZSRR, to także kraje Azji Środkowej i Kaukazu: Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan, Tadżykistan, Gruzja, Armenia i Azerbejdżan. ZSRR podporządkowało sobie bardzo różne kulturowo kraje, które po odzyskaniu niepodległości wybrały różne kierunki dalszego rozwoju.

ZADANIE TRZECIE

QUIZ WIEDZY O ZSRR

10 minut

quiz na forum
klasy

prezentacja
(slajdy nr 6-22)

Wyświetlaj na tablicy kolejne slajdy z pytaniami. Do każdego pytania są trzy odpowiedzi – a, b i c. Możesz podzielić uczestników czki na grupy lub poprosić ich o odpowiadanie pojedynczo. Poproś uczestników czki o udzielenie odpowiedzi do każdego z następujących po sobie pytań. Dopytuj, jeśli jakaś odpowiedź ich bardziej zacieka albo okaże się trudna.

01. Jaką powierzchnię miało ZSSR?

- A.** 22 miliony km² (porównywalnie do powierzchni Ameryki Północnej)
- B.** 17 milionów km² (porównywalnie do powierzchni Ameryki Południowej)
- C.** 165 milionów km² (porównywalnie do powierzchni Pacyfiku)

→ Prawidłowa odpowiedź: **A**

Komentarz:

Powierzchnia ZSRR wynosiła 22 400 000 km².

02. Ile stref czasowych obejmował ZSRR?

- A.** 5
- B.** 11
- C.** 24

→ Prawidłowa odpowiedź: **B**

Komentarz:

W ZSRR obowiązywało 11 stref czasowych. Różnica czasu między Estonią a Kamczatką (obwodem kamczackim w Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w ramach ZSRR) wynosiła aż 10 godzin latem i 9 godzin zimą, ze względu na zmianę czasu z letniego na zimowy. Jakucja, niegdyś jeden z obwodów RFSRR, a obecnie republika wchodząca w skład Federacji Rosyjskiej, zajmuje obszar położony aż w 3 strefach czasowych. Obecnie 11 stref czasowych obowiązuje również na terenie Federacji Rosyjskiej. Oznacza to, że Nowy Rok w ZSRR oraz obecnie w Rosji obchodzi się 11 razy!

03. Ile republik wchodziło w skład ZSRR do 1990 roku?

- A. 15
- B. 20
- C. 33

→ Prawidłowa odpowiedź: **A**

Komentarz:

Przez większość czasu istnienia ZSRR tworzyło go 15 republik: Armenijska SRR, Azerbejdżańska SRR, Białoruska SRR, Estońska SRR, Gruzijńska SRR, Kazachska SRR, Kirgiska SRR, Litewska SRR, Łotewska SRR, Mołdawjska SRR, Rosyjska FSRR, Tadżycka SRR, Turkmeńska SRR, Ukraińska SRR, Uzbecka SRR.

04. Który był kraj ZSRR słynący z produkcji herbaty?

- A. Kazachstan
- B. Mołdawia
- C. Gruzja

→ Prawidłowa odpowiedź: **C**

Komentarz:

W krajach ZSRR i krajach sąsiednich to właśnie Gruzja słynęła z uprawy i produkcji herbaty. Herbata była też ważnym towarem eksportowym oraz pamiątką przywożoną z podróży.

05. Jeśli chcesz zobaczyć jeden z najstarszych na świecie kościołów chrześcijańskich, Samarkandę – jedno z najważniejszych miast na Jedwabnym Szlaku oraz Ostrą Bramę, udasz się do:

- A. Gruzji, Ukrainy, Łotwy
- B. Armenii, Uzbekistanu, Litwy
- C. Estonii, Tadżykistanu, Białorusi

→ Prawidłowa odpowiedź: **B**

Komentarz:

Katedra w Eczmiadynie w Wagharszapat w Armenii jest jedną z najstarszych i najważniejszych świątyń ormiańskich i chrześcijańskich na świecie. Samarkanda w Uzbekistanie jest jednym z najwcześniej zamieszkałych miejsc na świecie. Oba miejsca są wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Ostra Brama w Wilnie, pozostałość dawnych miejskich fortyfikacji, to katolickie miejsce kultu.

06. Wyznawcy jakiej religii dominują w krajach zaznaczonych na mapie kolorem niebieskim?
- A. katolicyzmu
  - B. protestantyzmu
  - C. prawosławia

→ Prawidłowa odpowiedź: **C**

Komentarz:

W komunistycznym ZSRR dominował pogląd nazywany oficjalnie ateizmem państwowym. Przejawiał się on wrogim nastawieniem do religii, prześladowaniem instytucji religijnych, przywódców i wyznawców. Jednakże największą religią (z największą liczbą wiernych), która była wyznawana na omawianym terytorium przed powstaniem ZSRR i po jego rozpadzie, jest prawosławie.

07. Na zdjęciu widzicie wyschnięte Jezioro Aralskie. Co przyczyniło się do wyschnięcia Jeziora?
- A. Nawadnianie okolicznych pól bawełny
  - B. Naturalne zmiany klimatu związane z pustynnieniem
  - C. Rozwój okolicznego przemysłu

→ Prawidłowa odpowiedź: **A**

Komentarz:

Jezioro Aralskie jest położone w Uzbekistanie i Kazachstanie. Zniknęło na skutek działalności człowieka związanej z nadmiernym nawadnianiem pól bawełny. W 1918 roku władze sowieckie postanowiły założyć wielkoskalową plantację bawełny, która miała stanowić podstawę gospodarek tych krajów. Uprawa bawełny nazywana była białym złotem. Równoległe z ekspansją pól bawełny postępowała katastrofa ekologiczna – na skutek błędnej budowy kanałów irygacyjnych, nawadniających pola bawełny, następował znaczący odpływ wody (szacuje się, że od 30 do 70% wody odbieranej rzekom Syr-daria i Amu-daria bezpowrotnie wsiąkało w glebę lub parowało, nie docierając ani do upraw, ani do jeziora). Zaniedbania powstałe przy budowie oraz nadmierna ekspansja spowodowały systematyczne opadanie tafla jeziora, tym samym drastycznie zmniejszanie się jego powierzchni. Gdy jezioro zaczęło wysychać, z jego okolic wyemigrowało 100 tysięcy ludzi, część osiadła nad Morzem Kaspijskim. Niemal wszystkie organizmy zamieszkujące wody Jeziora Aralskiego wymarły na skutek drastycznego wzrostu zasolenia, a wśród mieszkańców regionu znacząco wzrosła częstość występowania rozmaitych chorób. W 2003 roku ruszył wspierany przez Bank Światowy projekt podwyższenia poziomu wód w północnej części Jeziora Aralskiego. Wybudowana tama przynosi rezultaty, zwiększając poziom wody w jeziorze i zmniejszając jego zasolenie. Jednak do dzisiaj Uzbekistan jest jednym z największych eksporterów bawełny na świecie.

08. Ile stref klimatycznych i typów klimatu można było wyróżnić w krajach ZSRR?

- A.** 3 strefy i 8 typów
- B.** 1 strefę i 2 typy
- C.** 4 strefy i 15 typów

➔ Prawidłowa odpowiedź: **A**

Komentarz:

Kraje dawnego ZSRR leżały w granicy 3 stref klimatycznych (strefie okołobiegunowej, umiarkowanej i podzwrotnikowej). Dodatkowo w ramach każdej strefy można było wyróżnić następujące typy klimatu: klimat polarny i subpolarny (strefa okołobiegunowa), klimat kontynentalny, przejściowy i morski w odmianie chłodnej umiarkowanej strefy klimatycznej oraz kontynentalny i przejściowy odmiany ciepłej umiarkowanej strefy klimatycznej, a także klimat suchy i skrajnie suchy strefy podzwrotnikowej. Można także wyróżnić klimat monsunowy i górski – są to astrefowe rodzaje klimatu.

ZADANIE CZWARTE

GRUZJA: SKOJARZENIA

Wyświetl slajd 23 i zacznij od pytania o skojarzenia z Gruzją. Zbierzcie wspólnie jak najwięcej skojarzeń. Co uczestnicy_czki wiedzą o Gruzji? Może ktoś był w Gruzji? Skąd czerpią wiedzę o tym kraju? Podsumuj zebrane odpowiedzi. Następnie wyświetl slajd 24 i krótko wprowadź uczestników_czki w temat turystyki w Gruzji.

Komentarz dla osoby prowadzącej:

Skojarzeń z Gruzją jest mnóstwo. Na slajdzie zostały przedstawione tylko wybrane, które wprowadzą grupę w dalsze zadanie. Najważniejszymi, największymi i najbardziej znanymi miastami w Gruzji są

Tbilisi (stolica), Kutaisi i Batumi. Batumi jest znanym ośrodkiem przemysłowym, ale przede wszystkim znanym uzdrowiskiem położonym nad Morzem Czarnym (w Polsce słynnym także z popularnej od lat 60. XX w. piosenki “Batumi” śpiewanej przez zespół Filipinki). W przeszłości region ten słynął również z uprawy herbaty na masową skalę. Obecnie istnieją drobne plantacje herbaciane, jednakże nie jest to już uprawa na skalę sprzed upadku ZSRR. Turystyka w Gruzji stanowi bardzo ważną gałąź gospodarki i dużą część PKB (około 8%). Gruzja także w Polsce jest postrzegana jako popularny kierunek turystyczny – ze względu na swoją bogatą historię, zabytki, smaczną kuchnię i różnorodne krajobrazy (krajobrazy nadmorskie i górskie). Najwyższym szczytem w kraju jest Kazbek (5054 m n.p.m.), stanowiący ważny punkt wielu turystycznych i podróżniczych wypraw. Kuchnia gruzińska jest znana przede wszystkim z chaczapuri (placek z serem, dosłownie “chleb z twarogiem”) i chinkali (gotowane pierogi w typie kołdunów wypełnione bulionem i farszem mięsny). Tradycja gruzińskiej biesiady, wystawnej uczyty, nazywa się supra. W 2017 roku supra została wpisana na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. W czasie supry wznoszone są toasty lokalnym winem i czaczą (narodowym gruzińskim alkoholem produkowanym z wycieków winogronowych).

10 minut

praca na forum
klasy, burza
mózgów

prezentacja
(slajdy nr 23-24)

ZADANIE PIĄTE

GRUZJA: NOSTALGIA NA SPRZEDAŻ

30 minut

praca w parach

prezentacja
(slajdy nr 25-26)

załącznik nr 2:
Gruzja: nostalgia...

długopisy

Wyświetl grupie slajd nr 25 i wprowadź uczestników_czki w temat popularności gruzińskiej herbaty w krajach dawnego bloku wschodniego i poza nim. Opowiedz krótko, na czym polegał jej fenomen oraz o kontekście jej popularności w czasach PRL. Więcej o współczesnych kontekstach produkcji i konsumpcji gruzińskiej herbaty znajdziesz w tekście Katarzyny Król [👉 Plantacje herbaty w Gruzji – muzeum antropocenu – Podróże z antropologią.](#)

Możesz zaprezentować grupie fragmenty piosenki „Batumi” w oryginalnym wykonaniu zespołu Filipinki z 1963 roku [👉 Filipinki - Batumi](#) oraz bardziej współczesny cover Natalii Lesz z 2013 roku [👉 Natalia Lesz - Batumi](#). Zapytaj uczestników_czki, co sądzą o tej piosence. Jak myślą, dlaczego o Batumi pisano piosenki?

Rozdaj uczestnikom_czkom Załącznik nr 2 i daj ok. 10 min na przeczytanie i rozmowę w parach.

Poproś uczestników_czki, aby odpowiedzieli na poniższe pytania (slajd nr 26):

- ➔ Na czym opiera się atrakcyjność gruzińskiej herbaty w oczach osób spoza Gruzji i lokalnych mieszkańców?
- ➔ Na czym polega/polegał sentyment do gruzińskiej herbaty w Polsce?
- ➔ Co cenią w gruzińskiej herbacie kupujący z Europy? A co uważają za wartościowe sami Gruzini?
- ➔ Który rodzaj produkcji (masowy czy rękodzielniczy) jest Ci bliższy?
- ➔ W jaki sposób uprawa herbaty może wpłynąć na lokalną turystykę?

Komentarz dla osoby prowadzącej:

Pojawienie się herbaty na ziemiach gruzińskich ma swoje początki w czasach Imperium Rosyjskiego, które od końca XVIII w. panowało na południowym Kaukazie. Prace nad wyodrębnieniem nowego szczepu gruzińskiej herbaty trwały przez drugą połowę XIX wieku. Rozwój gruzińskiej herbaty był napędzany przez chęć uniezależnienia się Związku Radzieckiego od zagranicznych producentów, a także przez kampanię przeciwdziałania alkoholizmowi, zapoczątkowaną przez Stalina. Gruziniński przemysł herbaciany osiągnął swój szczyt w roku 1985, kiedy herbatę uprawiano na 145 tysiącach hektarów i przetwarzano w 76 fabrykach. Większość herbaty gruzińskiej pozostawała na rynku radzieckim, ale sporo również eksportowano. Spośród 26271 ton gruzińskiej herbaty wyeksportowanej w roku 1984 aż 5250 ton trafiło do Polski. Z tego powodu gruzińska herbata jest obecna we wspomnieniach starszego i średniego pokolenia Polaków jako produkt, który był dostępny w czasach kryzysu gospodarczego lat 80., choć nie zawsze kojarzy się z wysoką jakością. W tamtych czasach $\frac{2}{3}$ herbaty produkowanej w Gruzji to herbata czarna, a $\frac{1}{3}$ to herbata zielona. Niestety wraz ze wzrostem skali od lat 70. spadała jakość gruzińskiej herbaty. Tamtejszy przemysł herbaciany prawie umarł wraz z upadkiem ZSRR. Początek lat 90. był bardzo trudnym czasem, kiedy produkcja i eksport osiągnęły najniższe poziomy od dziesięcioleci. Dziś produkcja waha się w granicach 20–25 tysięcy ton wyprodukowanej herbaty, czyli nie więcej niż 15% tego, co produkowano w latach 80. Większość pól herbacianych z czasów ZSRR

została przekształcona w uprawy innych roślin, ale część z nich została po prostu opuszczona, a dziś rośnie tam dziczała herbata. Takie pola są w ostatnich latach przejmowane przez nowych przedsiębiorców oraz pasjonatów herbaty i powstaje na nich herbata bardzo dobrej jakości. Dzisiaj niewiele dawnych plantacji jest wciąż uprawianych, a nawet jeśli, to zarówno skala, jak i metody uprawy, zbioru i przetwarzania herbaty się zmieniły, głównie za sprawą deindustrializacji. Wciąż jednak łatwo zaobserwować zmiany w ukształtowaniu terenu oraz lokalnej florze, które wymusił intensywny system uprawy, kształtując od lat krajobraz tej części kraju.

Obecnie herbatę w Gruzji uprawia się nie tylko w pobliżu Batumi. Główne regiony produkcji to Adżaria, Guria, Mingrelia, a w małej skali także Swanetia i Imeretia. Niektóre plantacje i fabryki herbaty udostępniono do zwiedzania. Można tu poznać historię gruzińskiej herbaty i proces jej powstawania, a przy okazji porozmawiać z gościnnymi właścicielami o życiu w Gruzji. Produkcja herbaty na plantacjach Batumi obecnie zaspokaja jedynie 10 proc. krajowego zapotrzebowania na ten produkt.

Turystyka sentymentalna to podróże do miejsc, z którymi osobę podróżującą łączy jakaś więź, sentyment. Przeważnie są to miejsca, w których taka osoba była jakiś czas temu – kilka tygodni, miesięcy, czy wiele lat – o których kultywuje pamięć, podtrzymuje historie związane z tym miejscem. Często tego terminu używa się w odniesieniu do migrantów, emigrantów, osób wysiedlonych, przesiedlonych, którzy na stałe żyją poza miejscem, z którym łączą ich więzy emocjonalne. Na przykład kierunkiem turystyki sentymentalnej dla Polaków mogą być Kresy, dla Żydów – miejsca, w których żyli ich przodkowie. W mniejszej skali mogą to być wszystkie miejsca, z którymi łączą nas ważne wspomnienia. Takim przykładem mogą być właśnie okolice Batumi, z których Polacy w czasach komunistycznych przywozili herbatę i o których powstawały piosenki.

ZADANIE SZÓSTE

ŻARÓWKA, PAJĄK I RAKIETA, CZYLI RADZIECKA MAŁA ARCHITEKTURA

15 minut

praca w grupach

prezentacja
(slajdy 27-30)

załącznik nr 3:
Żarówka, pająk i...

Zaproś uczniów do ćwiczenia o radzieckiej małej architekturze (slajd 27). Podziel uczestników_czki na grupy i rozdaj im załącznik nr 3. Poproś, aby przyjrzeni się wspólnie zdjęciom, do których doprowadzi ich kod QR (zdjęcia w formie online) i ustalili, co jest na nich pokazane. Co łączy wszystkie fotografie? Jaki rodzaj architektury jest na nich przedstawiony? Wyświetl pytania na ekranie (slajd 28). Na wykonanie zadania przeznacz ok. 5 min. Następnie poproś grupy o zaprezentowanie na forum swoich refleksji. Po wysłuchaniu odpowiedzi grup wyświetl wszystkie fotografie (slajd 29). Wyjaśnij, że fotografie przedstawiają przystanki autobusowe powstałe w czasach ZSRR, które obecnie znajdują się na terenie niepodległych państw będących w przeszłości republikami radzieckimi, takich jak Ukraina,

Estonia, Litwa, Kirgistan, Tadżykistan czy Kazachstan. Fotografie są częścią projektu Soviet Bus Stops fotografa Christophera Herwiga i można je obejrzeć na Facebooku i Instagramie (@soviet_busstops). Możesz pokazać uczniom inne przykłady zdjęć radzieckich przystanków lub zaprezentować im trailer filmu, który powstał na kanwie tego projektu fotograficznego: [SOVIET BUS STOPS Trailer](#)

Następnie zapytaj uczestników_czki o ich wrażenia i przemyślenia (slajd 30):

- ➔ Jak myślicie, dlaczego akurat przystanki autobusowe przybrały w czasach ZSRR taką fantazyjną formę? Z czego to mogło wynikać?
- ➔ Dlaczego taka estetyka stała się obecnie popularna?
- ➔ Czy przystanki autobusowe są ważne w przestrzeni miasta/wsi? Dlaczego?
- ➔ Dlaczego przystanki autobusowe były ważne w krajach Związku Radzieckiego?

Informacja dla osoby prowadzącej:

Wykorzystywane w ćwiczeniu fotografie z projektu „Soviet Bus Stops” objęte są prawami autorskimi, których właścicielem jest Christopher Herwig / FUEL Publishing. Z fotografii tych można korzystać wyłącznie w sposób opisany w niniejszym scenariuszu, tj. dozwolone jest wyświetlanie zdjęć zamieszczonych online w celu realizacji zajęć. Wszelkie inne formy wykorzystania zdjęć, w tych ich wydruk czy reprodukcja, nie są dozwolone.

Komentarz dla osoby prowadzącej:

W omówieniu ćwiczenia wyjaśnij, że w Związku Radzieckim największą rolę odgrywał transport zbiorowy, w odróżnieniu od np. Stanów Zjednoczonych, w których królował transport indywidualny – samochód. W ZSRR metro budowano w niemal wszystkich dużych miastach, intensywnie rozwijano kolej. Jednak środkiem transportu, który docierał niemal wszędzie, był autobus, który przy niewielkim zmotoryzowaniu społeczeństwa stanowił główny łącznik ze światem. W tym kontekście małe formy architektoniczne, takie jak przystanki, pozwalały twórcom i władzom lokalnym na większą swobodę w doborze środków, koncepcji i materiałów niż duże inwestycje. W czasach ZSRR większość rzeczy była odgórnie planowana i nadzorowana, niewiele miejsca zostawiano na indywidualną kreatywność. Nieco inaczej było z przystankami autobusowymi, które miały być wizytówką miejscowości, z uwzględnieniem jej lokalnego kontekstu, historii, kultury, ale także dostępnych materiałów. Dawało to młodym architektom i artystom szersze pole do popisu. Jak pisze etnograf dr Ignacy Józwiak w tekście „Radzieckie przystanki autobusowe – street art z reglamentacji”: „Wypuszczeni w teren (wymagane było bezpośrednie uczestnictwo w powstawaniu »małej formy« na każdym jego etapie), uzbrojeni w zielone światło dla pomysłowości i innowacyjności twórcy mieli okazję się »wyszaleć«, a lokalne władze (których kompetencje ograniczały się na ogół do wdrażania wskazówek »z góry«) w końcu mogły się czymś wykazać”. Obecnie stare radzieckie przystanki są odkrywane na nowo przez zachodnich artystów i miłośników street artu.

Więcej o przystankach i ich roli przeczytaj w tekście dr Ignacego Józwiaka na stronie Podróże z antropologią: [📄 Radzieckie przystanki autobusowe – street art z reglamentacji – Podróże z antropologią.](#)

ZADANIE SIÓDME

PODSUMOWANIE

Poproś uczestników_czki o podzielenie się refleksją podsumowującą zajęcia. Zapytaj np. czy i jak zmieniło się ich postrzeganie krajów byłego ZSRR. Co je_ich zdziwiło? Czy któryś z poruszanych tematów je_ich bardziej poruszył i dlaczego?

5 minut

refleksja – rundka,
pytanie na forum

prezentacja
(slajd nr 31-32)

ankieta
ewaluacyjna,
ulotki o projekcie

MATERIAŁY DODATKOWE DLA PROWADZĄCYCH

Przed realizacją scenariusza zachęcamy do zapoznania się z następującymi materiałami:

Józwiak Ignacy, *Radzieckie przystanki autobusowe – street art z reglamentacji.*

<https://podroze.etnograficzna.pl/radzieckie-przystanki-autobusowe-street-art-z-reglamentacji/>

Król Katarzyna, *Plantacje herbaty w Gruzji – muzeum antropocenu.*

<https://podroze.etnograficzna.pl/plantacje-herbaty-w-gruzji-muzeum-antropocenu/>

Marek Motyka, *Turystyka etniczna a turystyka sentymentalna*

<http://socialspacejournal.eu/11%20numer/Marek%20Motyka%20-%20Turystyka%20etniczna%20a%20turystyka%20sentymentalna.pdf>

Wojciech J. Cynarski, Elżbieta Cynarska, *Turystyka sentymentalna Polaków na Kresy wschodnie*

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Id_Ruch_dla_Kultury_rocznik_naukowy_filozofia_nauka_tradycje_wschodu_kultura_zdrowie_educacja_/Id_Ruch_dla_Kultury_rocznik_naukowy_filozofia_nauka_tradycje_wschodu_kultura_zdrowie_educacja_-r2009-t9/Id_Ruch_dla_Kultury_rocznik_naukowy_filozofia_nauka_tradycje_wschodu_kultura_zdrowie_educacja_-r2009-t9-s201-209/Id_Ruch_dla_Kultury_rocznik_naukowy_filozofia_nauka_tradycje_wschodu_kultura_zdrowie_educacja_-r2009-t9-s201-209.pdf

Tomasz Zarycki, *Socjologia polskich podróży do krajów byłego ZSRR.*
Dwa przykłady

https://www.academia.edu/31434748/Socjologia_polskich_podr%C3%B3%C5%BCy_do_kraj%C3%B3w_by%C5%82ego_ZSRR